

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»

«ПСИХОЛОГІЯ ЖИТТЄВОГО СЕРЕДОВИЩА»

Комплекс навчально-методичного забезпечення

для підготовки аспірантів за спеціальністю

053 «Психологія»

очна форма навчання

Рекомендовано Вченою радою ФСП КПІ ім. Ігоря Сікорського

Психологія життєвого середовища: комплекс навчально-методичного забезпечення для підготовки аспірантів за спеціальністю 053 «Психологія» Укл.: Ложкін Г.В., Блохіна І.О. – К. : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2016. – 28 с.

Навчальне видання

Психологія життєвого середовища
Комплекс навчально-методичного забезпечення
для підготовки аспірантів за спеціальністю
053 «Психологія»
очна форма навчання

Укладачі: Ложкін Георгій Володимирович, доктор психологічних наук,
професор
Блохіна Ірина Олександрівна, кандидат психологічних наук,
доцент
Відповідальний редактор: Воляннюк Наталія Юріївна, доктор психологічних
наук, професор, завідувач кафедри психології і педагогіки
Рецензент: Чепульченко Тетяна Олексіївна кандидат юридичних наук
доцент кафедри публічного права, завідувач кафедри публічного
права

Анотація

Комплекс навчально-методичного забезпечення призначений для аспірантів за спеціальністю 053 «Психологія».

Предметом навчальної дисципліни «Психологія життєвого середовища» є екологічна свідомість особистості та багатоаспектність її проявів, вплив просторового середовища (природного і штучного) на психіку людини. Метою навчальної дисципліни є формування в аспірантів здатностей ефективно будувати діяльність на основі екологічного підходу до середовища і людини; професійно орієнтуватися в умовах життєвого середовища; оцінювати територіальну поведінку людини; формувати просторово-територіальний устрій об'єктів навколишнього середовища з урахуванням психологічного впливу екологічного середовища.

Аннотация

Комплекс учебно-методического обеспечения предназначен для аспирантов по специальности 053 «Психология».

Предметом учебной дисциплины «Психология жизненной среды» является экологическое сознание личности и многоаспектность ее проявлений, влияние пространственной среды (естественной и искусственной) на психику человека. Целью учебной дисциплины является формирование у аспирантов способностей эффективно строить деятельность на основе экологического подхода к среде и человеку; профессионально ориентироваться в условиях среды обитания; оценивать территориальное поведение человека; формировать пространственно-территориальное устройство объектов окружающей среды с учетом психологического воздействия экологической среды.

Summary

The complex of educational and methodical ware of the discipline "Environmental psychology" is prepared for postgraduate students in speciality 053 "Psychology".

The object of the academic discipline "Environmental psychology" is individual's ecological consciousness and its multiaspectuality and environmental impact (natural and artificial) on the human psyche. The intention of the discipline mentioned is to form competence in effective planning of activities on the basis of ecological approach to environment and human; professional guidance in habitat conditions; behavior rating on various territories; skills in spatial planning of natural environment location taking into consideration psychological impact of the surrounding.

З М І С Т

I.	Загальні відомості.....	5
II.	Розподіл навчального часу.....	5
III.	Мета і завдання навчальної дисципліни.....	6
IV.	Зміст навчального матеріалу.....	7
1.	Розподіл навчального часу за темами.....	7
2.	Лекційні заняття.....	8
3.	Семінарські заняття.....	17
4.	Самостійна робота аспіранта.....	18
V.	Індивідуальні завдання.....	19
VI.	Контрольні роботи.....	20
VII.	Методичні вказівки.....	20
VIII.	Рекомендована література.....	21
Додаток А.	Рейтингова система оцінювання.....	23
Додаток Б.	Орієнтовні теми рефератів.....	26
Додаток В.	Перелік питань до іспиту.....	27

I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ.

Навчальна дисципліна «Психологія життєвого середовища» передбачена навчальним планом факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (КПІ ім. Ігоря Сікорського), розробленим відповідно до освітньо-наукової програми третього освітньо-наукового рівня (доктор філософії) за спеціальністю 053 «Психологія».

Навчальна дисципліна має нормативний статус і належить до дисциплін загальної підготовки аспірантів.

Предметом навчальної дисципліни «Психологія життєвого середовища» є багатоаспектність проявів екологічної свідомості особистості, вплив просторового середовища (природного і штучного) на психіку людини.

Навчальну базу дисципліни «Психологія життєвого середовища» становлять знання отримані при вивченні різноманітних курсів, що спрямовані на розкриття загальних та психологічних особливостей навколишнього середовища, проблем, процесів, поведінки людей під впливом сучасної цивілізації а також формування вмінь та навичок науково-обґрунтовано пояснювати психологічні факти.

Навчальна дисципліна «Психологія життєвого середовища» вивчається протягом одного семестру, в загальному обсязі 120 годин: аудиторної роботи – 8 години, з яких лекції – 4 годин, семінарські заняття – 4 годин; самостійна робота 112 година. Розподіл навчального часу та темами наведено у тематичному плані.

Комплекс навчально-методичного забезпечення містить **плани лекційних та семінарських занять**, що дає можливість аспірантам ознайомитися із лекційним змістом навчального матеріалу, який опрацьовувався на відповідних заняттях..

На консультаціях згідно зі встановленим графіком опрацьовується складний для засвоєння навчальний матеріал.

Навчальний матеріал занять, на яких аспіранти були відсутніми, вивчається ними самостійно; контроль засвоєння матеріалу при цьому здійснюється у формі співбесіди в час, призначений для проведення консультацій, та в порядку, визначеному положенням про РСО.

Методика оцінювання рівня засвоєння матеріалу навчальної дисципліни передбачає використання рейтингової системи оцінювання. Шкала оцінювання – університетська. Формою семестрового контролю є письмовий іспит.

II. РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ

Розподіл навчальних годин викладено відповідно до робочого навчального плану.

Форма навчання	Всього	Розподіл навчального часу за видами занять			Семестрова атестація	
	Кредитів	Годин	Лекції	Семінарські заняття		
<i>Очна</i>	4	120	4	4	112	Екзамен

III. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою навчальної дисципліни є формування в аспірантів:

- здатності ефективно будувати діяльність на основі екологічного підходу до середовища і людини;
- здатності професійно орієнтуватися в умовах життєвого середовища;
- здатності оцінювати територіальну поведінку людини;
- формувати просторово-територіальний устрій об'єктів навколишнього середовища з урахуванням психологічного впливу екологічного середовища

Основні завдання навчальної дисципліни

Згідно з вимогами освітньо-наукової програми аспіранти після засвоєння навчальної дисципліни мають продемонструвати такі результати навчання:

знання:

- ментальних карт урбанізованого середовища;
- психологічної взаємодії символів;
- джерел стресового впливу навколишнього середовища;
- дистанції різних форм міжособистісної взаємодії;
- територіального структурування простору;
- системи показників якості життя в навколишньому середовищі;
- наукового довголіття і продуктивності вченого.

уміння:

- аналізувати невербальні витoki психофізіологічної інформації ;
- застосовувати психологічні прийоми встановлення контактів;
- володіти прийомами фіксації особистої території;
- дотримуватися норм поведінки в навколишньому середовищі;

досвід:

- аналізувати психологічний сенс територіальної поведінки;
- аналізувати психологічний потенціал населення;
- аналізувати психологічний вплив урбанізованого середовища;
- виділяти систему показників якості життя.
- аналізувати психологічні особливості життєвого середовища;
- структурувати психологічні знання про перебування людини в життєвому середовищі.

IV. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Назви розділів і тем	Кількість годин			
	Всього	у тому числі		
		Лекції	Семинар заняття	СР
1	2	3	4	5
Тема 1.1. Сприйняття життєвого середовища	9	2	-	7
Тема 1.2. Навколишній простір як система	9	-	-	9
Тема 1.3. Навколишнє середовище і міжособистісні відносини	9	-	-	9
Тема 1.4. Територіальна поведінка людини	9	-	2	7
Тема 1.5 Житлове середовище і взаємовідносини між сусідами	10	-	-	10
Тема 1.6. Умовно невербальні сигнали в навколишньому середовищі	9	-	2	7
Тема 1.7. Психологія гендерних відмінностей	11	2	-	9
Тема 1.8. Психологічні складові якості життя.	9	-	-	9
Контрольні заходи	не передбачено			
Разом за розділом	75	4	4	67
Реферат	15	-	-	15
Екзамен	30	-	-	30
Всього годин	120	4	4	112

1. Розподіл навчального часу за темами

Тема 1. Сприйняття життєвого середовища

Особливості сприймання навколишнього середовища людиною. Просторовий досвід. Поняття емоційної ідентифікації з елементами навколишнього середовища. Ментальні карти. Підхід У. Іттельсона до аналізу взаємодії людини з навколишнім середовищем.

Урбанізоване середовище і сприйняття. «Модель лінз» Е. Брунсвіка. Застосування ідей Е. Брунсвіка для вирішення практичних завдань, пов'язаних із сприйманням людиною навколишнього середовища. Аналіз ділянки навколишнього середовища з позиції теорії Е. Брунсвіка.

Тема 2. Навколишній простір як система

Специфіка психологічного розуміння навколишнього середовища. Види навколишнього середовища. Підходи до класифікації видів середовища Г.М. Андреевої, Т.М. Дрідзе.

Перенасичене середовище. Стресовий вплив навколишнього середовища. Теорії Г. Зіммеля и Д. Міллера. Організація простору і поведінки.

Тема 3. Навколишнє середовище і міжособистісні відносини

Соціальна взаємодія в середовищі проживання людини. Встановлення контактів. Знайомі і незнайомі. Дистанція взаємодії. Тиск середовища та норми поведінки.

Приватність. Типологія приватності А. Вестіна: самотність, близькість, анонімність, скритність. Краудінг. Вплив краудінга на стан і поведінку людини.

Тема 4. Територіальна поведінка людини

Психологічні складові активності людини на природних і антропогенних територіях. Територіальне структурування простору. Прийоми фіксації особистої території.

Тема 5. Житлове середовище і взаємовідносини між сусідами

Визначення житлового середовища, житла. Підхід Г.А. Ковальова до аналізу освітнього середовища: фізичне оточення, людські чинники, програма навчання.

Сусідське спілкування в контексті міста. Специфіка сусідських взаємовідносин. Сусідські взаємовідносини і мікросередовище. Типологія сусідства. Регуляція сусідських контактів

Тема 6. Умовно невербальні сигнали в навколишньому середовищі .

Психологічна інтерпретація нюху і запаху. Нюх як засіб обробки невербальної інформації. Теорії запаху Бека та Майлса, Дж. Еймюра, Р. Райт.

Тема 7. Психологія гендерних відмінностей

Концептуальна сутність понять «стать» і «гендер». Механізми і джерела соціального конструювання гендеру. Парадигми і моделі вивчення фемінності / маскулінності. Біполярна модель маскулінності / фемінності. Ортогональна модель маскулінності / фемінності. Неортогональної модель маскулінності / фемінності. Теорія гендерної схеми.

Тема 8. Психологічні складові якості життя.

Поняття «якість життя». Концепція якості життя. Психологічні критерії якості життя. Психологічний потенціал населення. Оцінка соціального самопочуття. Система психологічних показників якості життя: благополуччя, самореалізація, задоволеність, особистісна безпека.

2. Лекційні заняття

Лекція 1. Тема 1. 1. Сприйняття життєвого середовища 2 год.

Перелік основних питань:

1. Психологічні підходи до характеристики понять «середовище», «навколишнє середовище».
2. Взаємодія людини і суспільства з навколишнім середовищем.
3. «Модель лінз» Е. Брунsvіка

Завдання на СР:

Надати відповіді на питання для самоперевірки:

1. Розкрити особливості сприймання навколишнього середовища людиною.
2. Охарактеризувати поняття емоційної ідентифікації з елементами навколишнього середовища.
3. Розкрити роль смислової наповненості навколишнього середовища для людини.

4. Розкрити сутність екологічного підходу у моделі Д. Гібсона.

5. Розкрийте зміст поняття «екологічна валідність».

Література: Основна: 1-5, 8. Додаткова: 3-5; 8.

Конспект лекції

Психологічні підходи до характеристики понять «середовище», «навколишнє середовище».

Вивчення відносин людини з навколишнім середовищем привело до виникнення уявлень про властивості або стани середовища, що виражають сприйняття довкілля людиною, оцінку якості середовища з точки зору потреб людини.

Поняття «середовище» є принципово співвідносним, тому що відбиває суб'єкт-об'єктні відношення і тому втрачає зміст без визначення того, до якого суб'єкта воно відноситься. Середовище людини виступає складним утворенням, яке інтегрує множину різноманітних компонентів, що дає можливість говорити про велику кількість середовищ, по відношенню до котрих "середовище людини" виступає родовим поняттям. Розмаїтість, множинність різнорідних середовищ, що складають єдине середовище людини, визначають у різноманітність впливу на неї. На думку Д. Ж. Марковича, поняття середовище людини в самому загальному вигляді може бути визначене як сукупність природних і штучних умов, у котрих людина реалізує себе як природна і суспільна істота. Середовище людини складається з двох взаємозалежних частин: природної і суспільної. Природний компонент середовища складає сукупний простір, безпосередньо або опосередковано доступний людині. Суспільну частину середовища людини складають суспільство і суспільні відносини, завдяки котрим людина реалізує себе як суспільну істоту.

В якості елементів природного середовища (у вузькому її розумінні) Д. Ж. Маркович розглядає атмосферу, гідросферу, літосферу, рослини, тварин та мікроорганізми.

Дещо інший підхід до аналізу структури середовища людини запропонував Н. Ф. Реймерс. Він виділив в навколишньому середовищі людини чотири нерозривно взаємопов'язані компоненти-підсистеми: а) природне середовище, б) середовище, породжене агротехнікою - так звану, другу природу або квазіприроду; в) штучне середовище - "третю природу" або артеприроду; г) соціальне середовище. Природний компонент середовища людини складають чинники природного або природно-антропогенного походження, які прямо або опосередковано впливають на окрему людину або людські спільності (у тому числі людство в цілому). До їх числа Н. Ф. Реймерс відносить енергетичний стан середовища; хімічний і динамічний характер атмосфери; водяний компонент; фізичний, хімічний і механічний характер поверхні Землі; вигляд і склад біологічної частини екологічних систем та їх ландшафтних сполучень; ступінь збалансованості і стаціонарності компонентів, які створюють кліматичні і пейзажні умови та забезпечують визначений ритм природних явищ, у тому числі стихійно-руйнівного та іншого характеру; щільність населення і взаємовплив самих людей; інформаційна складова усіх згаданих процесів і явищ.

Середовище "другої природи" (квазіприроди) - це всі елементи природного середовища, штучно перетворені, модифіковані людьми; вони на відміну від власне природного середовища не здатні системно підтримувати себе. До них відносяться

орні та інші перетворені людиною угіддя; ґрунтові дороги; зовнішній простір населених місць із його природними фізико-хімічними характеристиками і внутрішньою структурою; зелені насадження. П. Ф. Реймерс відносить до "другої природи" також свійських тварин, у тому числі кімнатні і культурні рослини.

"Третьою природою" (артеприродою) Реймерс називає весь штучно створений людиною світ, що не має аналогів у природі і без постійної підтримки та відновлення людиною неминуче руйнується. До неї, на думку Н. Ф. Реймерса, можуть бути віднесені асфальт і бетон сучасних міст, простір місць життя і роботи транспорту, підприємств сфери обслуговування; технологічне устаткування; транспортні об'єкти; меблі й інші речі; усі предмети, що складаються зі штучно синтезованих речовин. В якості одного з елементів артеприродного середовища називається також культурно-архітектурне середовище.

Четвертий компонент середовища людини складають суспільство і різноманітні суспільні процеси. Соціальне середовище - це, на думку Н. Ф. Реймерса, насамперед культурно-психологічний клімат, навмисно або ненавмисно створений самими людьми і складається з впливу людей один на одного, що здійснюється безпосередньо, а також за допомогою засобів матеріального, енергетичного та інформаційного впливу. Такий вплив включає економічну забезпеченість відповідно до вироблених суспільством або етнічною, соціальною групою еталоном, цивільні свободи, ступінь впевненості в завтрашньому дні; моральні норми спілкування і поведінки; свободу самовираження, у тому числі трудової діяльності; створення і входження в еталонну для людини соціальну; можливість користуватися культурними і матеріальними цінностями; доступність або усвідомлення доступності загальноновизнаних місць відпочинку або сезонної зміни типу житла; забезпеченість соціально-психологічним просторовим мінімумом, що дозволяє уникнути нервово-психічного стресу перенаселення; наявність сфери послуг.

За словами Н. Ф. Реймерса, соціальне середовище, об'єднуючись із природним, квазіприродним і артеприродним, утворює загальну сукупність людського середовища.

Л. В. Максимова склала узагальнену модель середовища людини: природне, антропогенне, життєве. Особливої уваги заслуговує компонент, позначений Максимовою як "життєве середовище".

Дж. Голд вважає, що головними змінними взаємозв'язку людини і середовища є сприйняття і когнітивність.

Когнітивність належить до числа тих психічних процесів, за допомогою яких люди отримують, зберігають, інтерпретують і використовують інформацію; когнітивність включає в себе різні види процесів відчуття, запам'ятовування, уяви, мислення, прийняття рішень, і все це пов'язано з накопиченим людиною життєвого досвіду і її поведінкою.

Сприйняття - це більш вузьке поняття, яке визначається як цілісне відображення предметів, ситуацій і подій, що виникає при безпосередньому впливі фізичних подразників на рецепторні поверхні. Сприйняття забезпечує безпосередньо-чуттєву орієнтацію в навколишньому світі. З допомогою цього психічного процесу забезпечується можливість індивіду переводити зовнішні сенсорні подразнення у впорядковані організовані враження.

Психологія життєвого середовища орієнтована на дослідження поведінки людини в реальних умовах, в реальному світі.

I. Альтман визначив, як основні напрямки вивчення просторових феноменів середовища, підхід представників наук про поведінку та підхід фахівців з проектування простору. Він класифікував дослідження за трьома основними напрямками: аналіз просторових одиниць, які ранжуються за розміром в рамках контексту дослідження (квартири, житлові будинки, лікарні, школи, в'язниці; мікрорайони, міські райони, міста, географічні райони; «цілісності» або «системи»); вивчення феноменів середовища (сюди входить деякий обмежений набір процесів, пов'язаних із задоволенням просторових потреб людини: наприклад, прагнення до самоти, потреба в особистому просторі, перевага тих чи інших районів та інші феномени); стадія проектування, для якого виконується дослідження і яке представляє собою цілісний процес, який починається з початкового визначення критеріїв для проектування (складання загальної програми, проектування, будівництво, використання) і закінчується стадією, на якій дослідник оцінює успіх або невдачу запропонованого рішення (стадія оцінки).

Взаємодія людини і суспільства з навколишнім середовищем

Л. В. Максимова виділяє два основних аспекти при вивченні відносин людини з навколишнім середовищем. По-перше, вивчається вся сукупність впливів, що здійснюються на людину середовищем і різними середовищними факторами.

Фактори навколишнього середовища, до дії яких людина змушена пристосовуватися, прийнято позначати терміном екологічні фактори. Поряд з абіотичними і біотичними факторами, особливу групу становлять антропогенні чинники, породжені діяльністю самої людини (забруднення атмосфери і гідросфери, оранка полів, вирубка лісів, заміна природних комплексів штучними спорудами та ін). Особливої уваги заслуговує те, що антропогенні фактори чинять вплив не тільки на організми інших видів, популяції, але також і на самих людей. Другим аспектом дослідження взаємин людини і середовища є вивчення проблеми адаптації людини до навколишнього середовища і його змін.

Поняття адаптація виступає одним з фундаментальних понять, відображаючи процес зв'язку людини й суспільства з навколишнім середовищем та її змінами.

Індивідууми у своїх відносинах з навколишнім середовищем реалізують як реактивні, так і активні адаптивні стратегії. Однією з ключових відмінностей людини від інших представників тваринного світу є те, що вона значно ширший і успішніше застосовує різноманітні активні пристосувальні стратегії. Найбільш розвиненою формою активної адаптивної стратегії є характерний для людей господарсько-культурний тип пристосування до умов існування, в основі якого лежить здійснювана ними предметно-перетворююча діяльність.

Модель лінз Е.Брунсвіка

Е. Брунсвік був одним з перших психологів, які спробували розглянути і врахувати ту обставину, що ми живемо в середовищі, яке є значною мірою непередбачуваним. Він вважав, що навіть ті співвідношення, які носять, здавалося б, закономірний характер, наприклад, очевидна відповідність між сприйняттям об'єкта, його розмірів, віддаленості або тотожності і актуальною фізичною реальністю, вимірюваною за допомогою об'єктивних інструментів, у дійсності є результатом складного поведінкового досягнення (behavioral achievement), що включає суб'єктивні оціночні процеси, засновані на життєвому досвіді спостерігача, що постійно збагачується. Щоб описати сам процес, за допомогою

якого відбувається сприйняття, Брунsvік запропонував модель лінз і використовував її як евристику для демонстрації різних стадій цього процесу.

Все починається з дистального стимулу, реального об'єкта або відносини у зовнішньому середовищі, яке індивід намагається сприйняти. На жаль, патерн проксимальної стимуляції не дозволяє йому однозначно відтворити цей дистальний стимул.

Як правило, в нашому обігові виявляється низка ознак (cues), що полегшують реконструкцію дистального стимулу, причому одні з них є більш надійними його предикторами, ніж інші. Брунsvік визначив, що вони відрізняються своєю екологічною валідністю. Виходячи з нашого досвіду, ми починаємо оцінювати валідність різних ознак, використовуючи внутрішній набір засвоєних (суб'єктивних) ймовірностей. В результаті поведінкове досягнення включає в себе спробу відтворення дистального стимулу - створення перцепта на основі доступних проксимальних стимулів, нашої оцінки валідності ознак і того, як їх слід об'єднати. Оскільки часто існують лише імовірнісні зв'язки між проксимальними ознаками і реальним стимулом у навколишньому середовищі, наш перцептивний образ може бути помилоковим, але по мірі того, як людина здобуватиме досвід він буде змінюватися.

Лекція 2. Тема 1. 7. Психологія гендерних відмінностей 2 год.

Перелік основних питань:

1. Поняття статі і гендеру
2. Основні концепції гендеру
3. Гендерні психологічні дослідження

Завдання наСР:

Надати відповіді на питання для самоперевірки

1. Охарактеризувати основні підходи до визначення поняття «стать».
2. Охарактеризувати основні підходи до визначення поняття «гендер».
3. Проаналізувати основні гендерні психологічні дослідження.
4. Охарактеризувати основні підходи до визначення поняття «фемінність»
5. Охарактеризувати основні підходи до визначення поняття «маскуліність».

Література: Основна: 3-7. Додаткова: 4-7; 8.

Конспект лекції

Поняття статі і гендеру

Поділ людей на чоловіків і жінок є базовою характеристикою при сприйнятті нами особистості і поведінки оточуючих людей і самого себе. Більшість людей схильні вважати, що і психологічна різниця чоловіків і жінок також пов'язано з генетичними, анатомічними і фізіологічними відмінностями чоловічого і жіночого організму.

У вітчизняній психології уявлення про гендер особистості до теперішнього часу розроблено недостатньо, відзначається суперечливість визначень і трактувань, не завжди виявляється зрозумілим його відміна від терміна «стать». У найзагальнішому вигляді поняття «стать» використовувалося для позначення тих анатомо-фізіологічних особливостей людей, на основі яких людські істоти визначаються як чоловіки або жінки. Це не тільки ознаки репродуктивних властивостей, але і весь спектр статевого диморфізму, тобто різниця анатомічних, фізіологічних, психічних і поведінкових характеристик людини залежно від статі.

Протягом тривалого часу статева приналежність індивіда розглядалася як щось однозначне і незмінне. Тільки в ХХ ст. з'ясувалося, що стать - складна багаторівнева система, елементи якої формуються на різних стадіях індивідуального розвитку, онтогенезу. Після народження дитини біологічні чинники статевого диференціювання доповнюються соціальними: на підставі генітальної зовнішності новонародженого визначається його цивільна (паспортна, акушерська або приписана) стать, відповідно до якої дитину виховують. Стать людини вважалась фундаментом і першопричиною психологічних і соціальних відмінностей між жінками і чоловіками.

Сучасне розуміння статі було закладено найбільшим американським сексологом Джоном Мані, коли він зіткнувся з необхідністю описувати психологічні якості осіб з неясно визначеною статтю (гермафродитизм) і транссексуалів. Незв'язність психологічного формування з анатомічною статтю породило необхідність знайти новий термін, який би описував її психологічну складову. Так він ввів поняття «гендер», яке вперше з'явилося в його публікаціях в 1955 р. Надалі цей термін, запозичений з лінгвістики, використовувався для позначення культурних характеристик чоловіків і жінок на відміну від статі - сукупності біологічних характеристик: генетичних, фізіологічних і репродуктивних. За допомогою поняття «гендер» було проведено структурне відділення природного від набутого (культурного) в людині. Деяко пізніше Джон Мані і Анке Ерхардт в рамках «нової психології статі» ввели поняття «психологічна стать особистості», яке також отримало поширення в науковому середовищі. В їх концепції психологічна стать особистості безпосередньо визначалась біологічними детермінантами (перш за все ендокринною системою). Використання запропонованого цими вченими поняття «психологічна стать» передбачає, що в свідомості особистості знаходить відображення деяка біологічна даність, з якою пов'язані психологічні відмінності між чоловіками і жінками. Грунтуючись на природничо-науковій парадигмі, Дж. Мані і А. Ерхардт представляють співвідношення термінів «стать» і «гендер» в наступному вигляді: біологічна стать виступає природною основою для подальшого соціального та індивідуального конструювання сексуальної сфери людини у вигляді гендеру («психологічного статі»). Психоаналітик Р. Столлер одним з перших почав використовувати термін «гендер» і додатково до нього ввів поняття «гендерної ролі»: термін «гендерна роль» використовується, щоб показати все те, що людина говорить або робить, щоб представити себе як таку, що має статус чоловіка або жінки. Для Р. Столлера стать була біологічним поняттям, а гендер – соціальним.

Центральне місце в гендерних дослідженнях займає проблема соціальної нерівності чоловіків і жінок і пов'язані з цим відносини. Зрозуміти соціально-психологічний зміст гендеру неможливо, не розглянувши еволюцію ставлення до статі в суспільстві. У повсякденному житті тілесна несхожість чоловіків і жінок не ставилося під сумнів. Однак суть психологічних відмінностей між ними вбачалася аж ніяк не в біології, а в «божественному» призначенні виконувати чітко закріплені соціальні ролі. У європейській культурі тривалий час існувала одностатева модель людини, згідно з якою жінка розглядалася в якості біологічно недосконалого чоловічого організму. Як з фізичної, так і психологічної точки зору жінка не могла зрівнятися з чоловіком, і оцінювалася вельми негативно. Подібне розуміння відображає не біологічну даність, а соціальний статус жінки протягом століть. Як в античному суспільстві, так і в подальшому, основним соціальним суб'єктом був

виключно чоловік, а жінці відводилася тільки допоміжна роль, зміст її існування обмежувався «народженням дітей» та обслуговуванням інтересів чоловіків. Світоглядні зрушення в європейській свідомості, що відбулися в епоху Відродження, лише дещо змінили акценти в розумінні відмінностей між статями. Основу відмінностей стали бачити в здатності жінки до дітонародження. І потім репродуктивні функції чоловічого і жіночого тіла стали розглядатися як головні джерела психологічних і соціальних відмінностей між статями. Таким чином, виникла біполярна біологічна модель людини, в якій «чоловіче» та «жіноче» стали представляти два протилежні полюси. При цьому два полюси і раніше зберігали характер вертикальних відносин, а самі відмінності «чоловічого» і «жіночого» отримували пояснення з даних біології, фізіології, ендокринології.

Роботи філософів і психологів XIX - початку XX століття підтверджували і закріплювали існували в суспільстві уявлення про чоловіків і жінок. О. Вейнінгер, З. Фрейд, К. Юнг та вітчизняні філософи В. Соловйов, С. Булгаков, М. Бердяєв, В. Розанов протиставляли психологічні якості чоловіків і жінок. Використання поняття «стать» логічно підштовхувало вчених до пояснення соціальної нерівності чоловіків і жінок відмінностями в біологічних особливостях їх організмів. До введення терміна «гендер» в рамках психології активно використовувалося поняття «статева роль» для позначення соціально-психологічного аспекту статі. Згідно статевої ролі концепції на підставі наявних біологічних відмінностей, в суспільстві складається особлива система соціальних ролей для кожної статі. Ця система функціонує за принципом взаємодоповнюваності і максимального врахування природних можливостей. Виконання індивідами набору статевих ролей призводить до їх закріплення у вигляді соціально обумовлених характеристик особистості - маскулітності або фемінітності. Поява терміна «гендер» знову актуалізувала проблему співвідношення біологічного і соціального.

Основні концепції гендеру.

Біоцентристський підхід виходить з того, що відмінності між чоловіками і жінками пояснюються генетичними і гормональними чинниками, будовою мозку, вродженими особливостями конституції, темпераменту тощо. Гендерна специфіка поведінки і особистісних особливостей задається психофізіологічними показниками, особливостями еволюціонування і генетичними параметрами статевого диморфізму, які поєднуються із факторами середовища. Прихильники даного підходу часто вказують на еволюційно-біологічну концепцію відмінності статей, сформульовану В. Геодакяном (1991). У своїй оригінальній теорії статевої диференціації автор з 60-х років розвиває ідею, що диференціація статей - це економна форма інформаційного контакту з середовищем і спеціалізація за двома головним аспектам еволюції: консервативному і оперативному (збереження і зміни). В. Геодакян стверджує, що у кожній статі є власне «призначення». Якщо за будь-якою ознакою існує популяційний статевий диморфізм, то ознака еволюціонує від жіночої форми до чоловічої. Теорія приписує жіночій статі консервативну місію (збереження сприятливих ознак), а чоловічій - оперативну (високу чутливість і пластичність по відношенню до мінливого середовища): чоловіча стать відіграє головну роль у зміні, а жіноча - в збереженні популяції. Прихильники біологічного детермінізму вважають, що біологічні особливості чоловіків і жінок визначають їх соціальні ролі і психологічні характеристики. Сучасна гендерна теорія не намагається заперечити існування певних біологічних, соціальних, психологічних відмінностей між конкретними жінками і чоловіками. В

ній стверджується, що сам по собі факт відмінностей не так важливий, як важлива їх соціокультурна оцінка та інтерпретація, а також побудова системи на основі цих відмінностей. Гендерний підхід заснований на ідеї про те, що важливі не біологічні або фізичні відмінності між чоловіками і жінками, а те культурне і соціальне значення, яке надає суспільство цим розбіжностям.

Соціокультурний підхід передбачає, що відмінності між статями формуються суспільством. Одна з найбільш відомих в цьому підході «концепція соціальних ролей» передбачає, що чоловіки і жінки повинні вести себе конгруентно своїй гендерній ролі (тобто, сукупності стереотипних очікувань, які суспільство висуває даному індивіду як представнику певної статі), щоб бути прийнятими цим суспільством. Одні особистісні риси і характеристики поведінки є прийнятними для чоловіків, інші - для жінок. Концепція артефакту (А. Фейнгольд) передбачає, що гендерні стереотипи змушують індивіда розглядати свої особистісні характеристики як більш-менш соціально бажані. Артефактом вважаються лише дані, отримані за особистісними шкалами, а не поведінкові показники, хоча і останні знаходяться під впливом гендерних стереотипів.

Концепція гендерних відмінностей в соціальній поведінці (С. Крос і Л. Медсон). Дана теорія заснована на двох постулатах: гендер конструюється (будується) за допомогою соціалізації, розподілу праці, системою гендерних ролей, сім'єю, засобами масової інформації; гендер конструюється і самими індивідами - на рівні їх свідомості, прийняття заданих суспільством норм і ролей і підлаштування під них. Ця теорія активно використовує поняття гендерної ідентичності, гендерної ідеології, гендерної диференціації та гендерної ролі. Гендерна ідентичність означає, що людина приймає визначення мужності і жіночності, існуючі в рамках своєї культури. Гендерна ідеологія - це система ідей, за допомогою яких гендерні відмінності і гендерна стратифікація отримують соціальне виправдання, в тому числі з точки зору «природних» відмінностей або надприродних переконань. Гендерна диференціація визначається як процес, в якому біологічним відмінностям між чоловіками і жінками надається соціальне значення і вони вживаються як способи соціальної класифікації. Гендерна роль розуміється як виконання певних соціальних обов'язків, тобто відповідна статі поведінка у мові, манерах, одязі, жестах тощо. Тобто, гендер як соціальний конструкт, передбачає, що і стать, і гендер, і сексуальність є похідними від соціального контексту.

Безліч теорій, які намагаються пояснити процес гендерної ідентифікації, отримали загальну назву «*соціальний конструктивізм*» і сформулювали своє визначення гендеру. Гендер - це система міжособистісної взаємодії, за допомогою якого створюється, затверджується, підтверджується і відтворюється уявлення про чоловічу і жіночу стать як про базові категорії соціального порядку. Основний зміст поняття «гендер» укладено в ідеї соціального моделювання (або конструювання) статі за допомогою соціальної практики.

Концепції маскулінності / фемінності. Біполярна модель маскулінності / фемінності. Перша концепція маскулінності / фемінності була сформульована Л. Терменом і К. Майлз в 30-х роках ХХ століття і розглядалася як простий біполярний конструкт, заснований на континуально-альтернативній моделі. Основні твердження, які лягли в основу цієї концепції: 1) маскулінність і фемінність є глибинними внутрішніми аспектами особистості; 2) біполярність: маскулінність і фемінність є протилежними полюсами однієї осі; 3) психічне

здоров'я тісно пов'язане з психологічною статтю. Л. Терман і К. Майлз описали маскулінну психіку як заповзятливу, механістично і об'єктивно орієнтовану, агресивну, безстрашну і грубу, а фемінну психіку - як естетичну, з малорухливим способом життя, співчутливу, сором'язливу, емоційну і витончену. Подальші дослідження різних авторів вносили доповнення в цей культурально сконструйований портрет «нормативності» чоловіків і жінок. Наприклад, Дж. Гілфорд і Р. Гілфорд (Guilford, Guilford, 1936) виділили фактор, який вони назвали «домінантність - субмісивність», приписавши домінантність маскулінності, а підпорядкування - фемінності (шкала маскулінності Гілфорда).

До початку 70-х років ХХ століття домінувало уявлення про те, що психологічна стать (гендер) є культурним корелятом біологічної статі, а психологічні якості індивіда обумовлені анатомічними характеристиками. Подібні погляди сформували есенційну модель маскулінності / фемінності, найбільш чітко яку описує знаменита фраза З. Фрейда: «Анатомія - це доля». Есенціальний підхід проявлявся і в тому, що для кожної людини (у відповідність з його статтю) характерна гендерна константа, яка формується у дитини до п'ятирічного віку. Подальша соціалізація полягає лише в збагаченні базової рольової моделі відповідним індивідуальним досвідом, завдяки чому гендерна константа відтворюється і зміцнюється. Гендерна ідентичність стає особистісним атрибутом, який фіксується і залишається незмінним як і сам біологічна стать. Біполярна модель з позицій психології визнавала наявність лише двох взаємовиключних сценаріїв для соціалізації чоловіків і жінок. В результаті маскулінні і фемінні девіанти в такому суспільстві розглядаються як хворі або «збоченці».

Ортогональна модель маскулінності / фемінності. Феміністський рух підштовхнув суспільство до розуміння самоцінності «жіночих якостей» і необхідності переоцінки співвідношення маскулінності і фемінності. Маскулінність і фемінність розглядаються в ній не як альтернативи, а як незалежні вимірювання. Було припущено, що чоловіки і жінки не обов'язково повинні відповідати традиційним полярним моделям, а можуть поєднувати в собі як маскулінні, так і фемінні характеристики. Таке поєднання отримало назву «андрогін». Андрогінія стала визначатися як поєднання двох взаємодоповнюючих структур (М і Ф) всередині однієї людини. Важливість цієї концепції вбачалась і в тому, що вона показувала однакову привабливість і значимість якостей, які традиційно вважалися як жіночими, так і чоловічими.

Гендерні психологічні дослідження.

Традиційним є підхід, при якому досліджується стать (sex) як біологічний «факт», а не як соціальна конструкція. Крім того, майже не отримує визнання сама постановка проблеми існування статі (sex) як соціальної категорії і статі (гендеру) як соціальної конструкції. Наявність двох біологічних статей і двох гендерів як соціальних конструкцій виступає в багатьох дослідженнях як подвійна змінна і вважається причиною, первинною умовою, а не наслідком (Лорбер Дж., 1994).

У перші два десятиліття ХХ століття нечисленні дослідження психологічних особливостей чоловіків і жінок зазвичай підводили під рубрику «психології статі» (psychology of sex), причому «стать» часто ототожнювали з сексуальністю. У 1930-60-ті роки «психологію статі» змінила «психологія статевих відмінностей» (sex differences); ці відмінності вже не зводили до сексуальності, але здебільшого вважали вродженими, даними природою. В кінці 1970-х років, у міру того, як коло досліджуваних психічних явищ розширювалося, а біологічний

детермінізм слабшав, цей термін змінився більш м'яким - «відмінності, пов'язані зі статтю» (sex related differences), причому передбачалося, що ці відмінності можуть взагалі не мати біологічної підоснови (Кон І. с., 2004). Одночасно змінювалися уявлення про чоловічих і жіночих якостях, а також способи їх вимірювання.

У процесі досліджень з'ясувався ряд важливих обставин:

- 1) конкретні чоловіки і жінки мають різний ступінь маскулітності і фемінності;
- 2) чоловічі і жіночі властивості багатогранні і багатовимірні;
- 3) уявлення людей про маскулітність і фемінність на життєвому здоровому глузді і повсякденному досвіді.

3. Семінарські заняття

Основними завданнями циклу семінарських занять є розвиток у аспірантів уміння працювати з психологічною літературою, готувати виступи, формулювати та відстоювати свою позицію, брати активну участь у дискусії; проводити критичний аналіз, оцінку і синтез нових та складних ідей та соціально-психологічних явищ.

Семінарське заняття 1.

Тема 1.4. Територіальна поведінка людини

Мета: Поширити та поглибити знання аспірантів про психологічні складові активності людини на природних і антропогенних територіях.

Питання для обговорення:

1. Розкрийте зміст поняття «просторова зона».
2. Проаналізуйте основні типи просторових зон.
3. Охарактеризуйте явище територіальності.
4. Охарактеризуйте основні підходи до територіального структурування простору.
5. Розкрийте зміст поняття «психологічний простір».

Л і т е р а т у р а

Основна: 1-5; 7-9.

Додаткова: 2 - 5; 8.

Завдання на самостійну роботу аспірантів:

Надати відповіді на питання для самоперевірки:

1. Порівняти складові активності людини на природних і антропогенних територіях.
2. Проаналізувати поняття «особистий простір».
3. Охарактеризувати прийоми фіксації особистої території.

Семінарське заняття 2.

Тема 1.6. Умовно невербальні сигнали в навколишньому середовищі

Мета: Систематизувати та закріпити знання аспірантів про основні засоби обробки невербальної інформації.

Питання для обговорення:

1. Проаналізуйте основні засоби обробки невербальної інформації.
2. Охарактеризуйте нюх як засіб обробки невербальної інформації.

3. Охарактеризуйте теорію запаху Бека та Майлса.
4. Охарактеризуйте теорію запаху Дж. Еймура .
5. Охарактеризуйте теорію запаху Р. Райт.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1-7; 9.

Додаткова: 2; 5-8.

Завдання на самостійну роботу аспірантів:

Надати відповіді на питання для самоперевірки:

1. Порівняйте теорії запаху. Виділіть спільні та відмінні положення.
2. Охарактеризувати значення нюху в сприйманні оточуючого середовища.

4. Самостійна робота

До основних форм самостійної роботи аспірантів з вивчення курсу «Психологія життєвого середовища» слід віднести: опрацювання лекційного матеріалу та додаткове самостійне вивчення теоретичного матеріалу за підручниками та навчальними посібниками; підготовка до семінарських занять і виконання позааудиторних завдань.

Тема 1.2. Навколишній простір як система

Метою самостійної роботи аспіранта є отримання знань про специфіку психологічного розуміння навколишнього середовища, його види.

Специфіка психологічного розуміння навколишнього середовища. Види навколишнього середовища. Підходи до класифікації видів середовища Г.М. Андрєєвої, Т.М. Дрідзе.

Перенасичене середовище. Стресовий вплив навколишнього середовища. Теорії Г. Зіммеля и Д. Міллера. Організація простору і поведінки.

Поняття просторової поведінки. Типи просторових зон за Е. Холлом: інтимна, власне особиста, соціально-консультативна та публічна. Вторгнення в особистісний простір людини. Опанування дитиною навколишнього простору. Феномен психологічного простору. Територіальність. Класифікація типів територій І. Альтмана (первинні, вторинні, суспільні). Маркування і персоналізація простору.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1-9.

Додаткова: 4; 7; 8.

Тема 1.3. Навколишнє середовище і міжособистісні відносини

Метою самостійної роботи аспіранта є отримання знань про психологічні особливості навколишнього середовища та міжособистісної взаємодії в середовищі проживання людини.

Соціальна взаємодія в середовищі проживання людини. Встановлення контактів. Знайомі і незнайомі. Дистанція взаємодії Тиск середовища та норми поведінки.

Приватність. Типологія приватності А. Вестіна: самотність, близькість, анонімність, скритність. Краудінг. Вплив краудінга на стан і поведінку людини.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1-9.

Додаткова: 1; 3; 4; 7-8.

Тема 1.5. Житлове середовище і взаємовідносини між сусідами

Метою самостійної роботи аспіранта є отримання знань про психологічні особливості житлового середовища та взаємовідносини в умовах мікросередовища.

Визначення житлового середовища, житла. Підхід Г.А. Ковальова до аналізу освітнього середовища: фізичне оточення, людські чинники, програма навчання. Сусідське спілкування в контексті міста. Специфіка сусідських взаємовідносин. Сусідські взаємовідносини і мікросередовище. Типологія сусідства. Регуляція сусідських контактів .

Л і т е р а т у р а

Основна: 1-9.

Додаткова: 2- 8.

Тема 1.8. Психологічні складові якості життя

Метою самостійної роботи аспіранта є отримання знань про психологічні складові якості життя.

Поняття «якість життя». Концепція якості життя. Психологічні критерії якості життя. Психологічний потенціал населення. Оцінка соціального самопочуття. Система психологічних показників якості життя: благополуччя, самореалізація, задоволеність, особистісна безпека.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1-9.

Додаткова: 1; 3; 4; 7; 8.

V. Індивідуальні завдання

Мета індивідуальних завдань – сприяти поглибленню і розширенню теоретичних знань аспірантів з окремих тем навчальної дисципліни; отримати досвід самостійної роботи з навчальною та науковою літературою.

Індивідуальним завданням з навчальної дисципліни «Психологія життєвого середовища» є реферат.

Метою написання реферату є підтвердження рівня опанування аспірантами основних положень з обраної тематики, демонстрація знання відповідної літератури, вміння аналізувати матеріал, робити узагальнення та самостійні висновки.

Робота над рефератом передбачає поглиблене вивчення обраної психологічної проблеми, сучасної наукової літератури, а також оволодіння навичками логічного аналізу та узагальнення матеріалу, його системного викладу.

Тема реферату обирається аспірантом самостійно впродовж двох тижнів з початку семестру, виходячи із запропонованого переліку. Окрім запропонованих, аспіранти можуть самостійно обирати тему реферату, обов'язково погоджуючи її з викладачем. У навчальній групі теми рефератів не повинні повторюватись.

Аспіранти подають реферат на кафедру психології і педагогіки разом із роздрукованим списком навчальної групи за два тижні до екзамену.

Вимоги до змісту та оформлення реферату

Загальний обсяг реферату 12-15 сторінок друкованого тексту українською мовою формату А4 тексту у редакторі Word

Стандарти: кегель – 14pt, міжрядковий інтервал – 1,5, шрифт Times New

Roman, абзацний відступ – 1,25 см, поля: верхнє – 2 см, нижнє – 2 см, ліворуч – 3 см, праворуч – 1,5 см.

Реферат обов'язково повинен мати титульну сторінку, на якій розміщуються такі реквізити: назва університету, в наступному рядку – назва кафедри. Далі розміщується тема реферату, відомості про автора, місце й рік виконання реферату.

Титульний аркуш реферату має такі реквізити:

Розташовуються зверху в центрі –

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
Кафедра психології і педагогіки

Далі посередині аркуша –

Реферат з дисципліни «Психологічний стрес: розвиток і подолання»
на тему «_____»

Нижче праворуч – прізвище та ім'я аспіранта, назва факультету.

Знизу по центру – Київ 20__

Структурно реферат повинен містити: зміст, вступ, основну частину (3-4 питання), висновки та список використаних джерел.

У вступі потрібно обґрунтувати теоретичну та практичну актуальність теми. В основній частині реферату необхідно глибоко та стисло розкрити поставлені питання; зазначати порядковими номерами посилання на використані літературні джерела (сайти). У висновках (2-3 сторінки), крім узагальнень, бажано викласти власний погляд на проблему. Список використаних джерел оформлюється за вимогами ДСТУ ГОСТ 7.1:2006, з якими можна ознайомитись за посиланням: http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_3_4_2010/31.pdf

VI. Контрольні роботи

Виконання контрольних робіт не передбачено.

VII. Методичні вказівки.

Вивчення курсу «Психологія життєвого середовища» передбачає засвоєння аспірантами системи психологічних знань, основних понять за темами, ознайомлення з навчально-методичними матеріалами.

За кожною темою наводяться посилання на список основної та додаткової літератури, що не виключає можливості аспірантів самостійно по узгодженню з викладачем розширити цей список. Така робота по підборі релевантних наукових джерел може виявитись особливо корисною при підготовці аспіранта до екзаменаційної контрольної роботи.

Головною метою лекцій є мотивація і організація роботи аспірантів з навчальним матеріалом у міжсесійний період. Лекції проводяться з використанням мультимедійних презентацій (за наявності умов в аудиторії).

Проведення семінарських занять має бути практико орієнтованим. Головними завданнями семінарських занять є розвиток у аспірантів умінь працювати з науковою на навчальною літературою з психології, готувати доповіді, формулювати та відстоювати власну позицію, приймати активну участь у тематичній дискусії.

Основним завданням написання реферату є підтвердження рівня опанування аспірантами основних положень з обраної тематики, демонстрація знання відповідної літератури, вміння аналізувати матеріал, робити узагальнення та самостійні висновки. Робота над рефератом передбачає поглиблене вивчення обраної психологічної проблеми, сучасної наукової літератури, а також оволодіння навичками логічного аналізу та узагальнення матеріалу, його системного викладу.

Семестрова атестація – екзамен. Екзамен проводиться в письмовій формі. Час написання екзаменаційної роботи – 90 хвилин. Екзаменаційні білети містять 2 питання.

Методичне забезпечення:

1. Підручники та їх електронні форми.
2. Навчальні посібники та конспекти лекцій, презентації.
3. Мультимедійний проектор.

VIII. Рекомендована література

Основна:

1. Еколого-психологічні чинники сучасного способу життя. Колективна монографія [Електронний ресурс] / за наук. ред. Ю. М. Швалба. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 370 с. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/view/divisions/lep/>

2. Еколого-психологічні чинники якості життя в умовах розвитку сучасного суспільства: колективна монографія [Електронний ресурс] / за ред. Ю.М. Швалба – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 208 с. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/view/divisions/lep/>

3. Психология жизненной среды: [учебное пособие для вузов] [Електронний ресурс] / М. Черноушек, В. Филин, Б. Мандельброт [и др.] ; сост. Я. Б. Частоколенко. – Томск: ТПУ, 2007. URL: <http://vital.lib.tsu.ru/vital/access/manager/Repository/vtls:000395142>

4. Рудоміно-Дусятська О.В. Екологічна психологія. Навчальний посібник [Електронний ресурс] / О.В Рудоміно-Дусятська / К. : Інститут післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2001. – 71 с. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/view/divisions/lep/>

5. Смолова Л.В. Введение в психологию взаимодействия с окружающей средой / Л.В. Смолова. – СПб. : Речь, 2008. – 384 с.

6. Соціально-психологічні засади становлення екологічно орієнтованого способу життя особистості : монографія [Електронний ресурс] / Ю.М. Швалб, О.Л. Вернік, О.О. Вовчик- Блакитна, О.В. Рудоміно-Дусятська [та ін.]; за ред. Ю.М. Швалба. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 216 с. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/view/divisions/lep/>

7. Третьяченко В.В., Тарьковец С.А. Феноменология запаха и обоняния (социально-психологический аспект) / В.В. Третьяченко, С.А. Тарьковец – Луганск: Знание, 2007. – 150 с.

8. Фетискин Н.П. Психология гендерных различий: уч.пособие / Н.П. Фетискин / М.: Форум: ИНФА – М., 2014. – 256с.

9. Еколого-психологічні фактори сучасного образу життя: Монографія [Електронний ресурс] / [А.Л. Вернік, О.Н. Гарнец, М.М. Заброцкий и др.]; под. ред. Ю.М. Швалба. – [2-е изд., перераб. и доп.] – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 458 с. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/view/divisions/lep/>

Додаткова:

1. Дерябо, С.Д. Экологическая психология: диагностика экологического сознания. / С.Д.Дерябо, - М.: МПСИ, 1999. – 310 с.

2. Дерябо, С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин. - Ростов-н/Д: Феникс, 1996. – 480 с.

3. Львовичкіна А.М. Психологічні засади формування еколого-орієнтованої свідомості: монографія. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 422 с.

4. Максименко С.Д. Общая психология. Учебное пособие. – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер» - 2001. – 528 с.

5. Панов В.И. Введение в экологическую психологию: Учеб.пособие. Часть 1,2. М.: Изд-во МНЭПУ, 2001. – Ч. 1. – 144 с.

6. Панов, В.И. Экологическая психология: опыт построения методологии: монография. - М.: Наука, 2004. – 196 с.

7. Психологія: Навч. Посібник. / О.В.Винославська, О.А.Бреусенко-Кузнєцов, В.Л.Злишков та ін.; За наук. Ред. О.В.Винославської. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. – 352с.

8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2000. – 385 с.

Інформаційні ресурси

Кампус НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://login.kpi.ua/>

Рейтингова система оцінювання результатів навчання

Для оцінювання успішності аспірантів застосовується рейтингова система (PCO). PCO враховує:

- результати роботи аспірантів на лекціях;
- результати роботи аспірантів на семінарських заняттях;
- якість написання реферату;
- результати написання екзаменаційної контрольної роботи.

Система рейтингових (вагових) балів та критерії оцінювання

1. Робота аспірантів на лекційних заняттях

Ваговий бал – **4**.

Максимальна кількість балів за роботу на лекційних заняттях дорівнює

4 бали × 4 л. з. = 16 балів.

Оцінювання роботи кожного аспіранта здійснюється на кожному лекційному занятті за двома показниками – присутністю і активністю:

а) присутність 1 бал × 4 л. з. = 4 бали.

Критерії оцінювання:

1 – присутність на лекційному занятті;

0 – відсутність на лекційному занятті.

б) активність 3 бали × 4 л. з. = 12 балів.

Критерії оцінювання:

3 – висока активність, яка свідчить про спрямованість на ґрунтовне засвоєння матеріалу;

2 – середня активність, що свідчить про спрямованість на формальне засвоєння матеріалу;

1 – низька активність, яка свідчить про ухиляння від засвоєння матеріалу.

0 – відсутність активності.

2. Робота аспірантів на семінарських заняттях

Ваговий бал – **8**.

Максимальна кількість балів на всіх семінарських заняттях дорівнює

8 балів × 4 с. з. = 32 бали.

Оцінювання роботи кожного аспіранта здійснюється на кожному семінарському занятті за трьома показниками – підготовленістю, активністю та присутністю:

а) підготовленість 6 балів × 4 с. з. = 14 балів.

Критерії оцінювання:

6 балів – повна, чітка, викладена в певній логічній послідовності відповідь на всі поставлені питання, що свідчить про глибоке розуміння суті питання, ознайомлення аспіранта не лише з матеріалом лекцій, але й з підручником та додатковою літературою; висловлення аспірантом власної позиції щодо дискусійних проблем, якщо такі порушуються у питанні;

4-5 балів – не зовсім повна або не достатньо чітка відповідь на всі поставлені питання, що свідчить про правильне розуміння суті питання, ознайомлення аспіранта з матеріалом лекцій та підручника; незначні неточності у відповідях;

2-3 бали – відсутність відповіді на певні питання, або неправильна відповідь на них, що свідчить про поверхове ознайомлення аспіранта з навчальним матеріалом або значні похибки у відповідях;

1 бал – неправильна відповідь, що свідчить про незнання матеріалу, але намагання аспіранта висловити власне розуміння суті поставленого питання;

0 балів – відсутність відповіді.

б) активність 1 бал × 4 с. з. = 4 бали.

Критерії оцінювання:

1 – висока активність, що свідчить про ґрунтовну обізнаність з матеріалу та спрямованість на його опрацювання;

0 – низька активність, що свідчить про неволодіння матеріалом та ухилення від участі у семінарському занятті.

в) присутність 1 бал × 4 с. з. = 4 балів.

Критерії оцінювання:

1 – присутність на семінарському занятті;

0 – відсутність на семінарському занятті.

За особливі досягнення в роботі на семінарському занятті двом кращим аспірантам може бути нараховано заохочувальні бали (+ 1 бал).

3.Реферат

Ваговий бал – 12.

Критерії оцінювання:

11-12 балів – творчий підхід до розкриття проблеми;

7-10 балів – глибоке розкриття проблеми, відображена власна позиція;

4-6 балів – обґрунтоване розкриття проблеми з певними недоліками;

1-3 балів – реферат компілятивного рівня, або тему розкрито неповно;

0 балів – незадовільно, тему не розкрито, реферат не зарахований.

За кожний тиждень із запізненням поданням реферату нараховуються штрафні бали (– 2 бали, але загалом не більш ніж – 6 балів). Наявність позитивних оцінок, отриманих аспірантом за реферат, є необхідною умовою його допуску до екзамену.

Отже, сума вагових балів контрольних заходів протягом семестру складає:

$$R_C = 4 \times 4 + 4 \times 8 + 12 = 60 \text{ балів}$$

4. Екзаменаційна контрольна робота

Екзаменаційна складова шкали дорівнює 40% від **R**, а саме, 40 балів.

RE = 40 балів.

Необхідною умовою допуску до екзамену є рейтинг (**Rc**) не менше 50% від **RC**, тобто 30 балів.

Екзамен проводиться в письмовій формі. Час екзаменаційної контрольної роботи – 90 хвилин. Контрольне завдання містить 2 питання за тематичними розділами навчальної дисципліни.

Приклад:

Екзаменаційне завдання № 1

1. Розкрийте зміст поняття «просторова зона».

2. Розкрити особливості сприймання навколишнього середовища людиною

Екзаменаційне завдання № 2

1. Розкрити зміст поняття «краудінг».

2. Проаналізувати та порівняти підходи до класифікації видів середовища

Г.М. Андрєєвої, Т.М. Дрідзе.

Екзаменаційне завдання № 3

1. Визначити психологічні критерії якості життя.
2. Проаналізуйте основні типи просторових зон.

Критерії оцінювання:

35-40 балів – повна, чітка, викладена в логічній послідовності відповідь на всі поставлені питання, що свідчить про глибоке розуміння суті питання, ознайомлення аспіранта не лише з матеріалом лекцій, але й з підручником та додатковою літературою; висловлення аспірантом власної позиції щодо дискусійних проблем, якщо такі порушуються у питанні;

25-34 балів – відповідь на всі поставлені питання, але не зовсім повна або не достатньо чітка, що свідчить про правильне розуміння суті питання, ознайомлення аспіранта з матеріалом лекцій та підручника; певні неточності у відповіді;

15-24 балів – достатньо поверхова відповідь на всі поставлені питання; суттєві помилки у відповіді; відсутність відповіді на одне питання при правильній, в цілому, відповіді на інші;

5-14 балів – правильна відповідь лише на одне питання при відсутності відповідей на інші або при неправильних відповідях на них;

0-4 балів – неправильна відповідь на поставлені питання, що свідчить про незнання відповідного навчального матеріалу, але намагання висловити власне розуміння суті поставленого питання; відсутність відповіді.

Розрахунок шкали (R) рейтингу

Сума вагових балів контрольних заходів протягом семестру складає:

$$RC = 4 \times 4 + 4 \times 8 + 12 = 60 \text{ балів.}$$

Рейтингова шкала з дисципліни складає

$$RD = RC + RE = 60 + 40 = 100 \text{ балів.}$$

Для отримання аспірантом відповідних оцінок (ECTS та традиційних) його рейтингова оцінка (**RD**) переводиться згідно з таблицею 1.

Таблиця 1.

RD = Rc+Re	Оцінка ECTS	Оцінка традиційна
95 – 100	A – відмінно	Відмінно
85 – 94	B – дуже добре	Добре
75 – 84	C – добре	
65 – 74	D – задовільно	Задовільно
60 – 64	E – достатньо (задовольняє мінімальні критерії)	
RD < 60	FX – незадовільно	Незадовільно
Rc < 30	F – незадовільно (потрібна додаткова робота)	Не допущений

Орієнтовна тематика рефератів з дисципліни «Психологія життєвого середовища»

1. Особливості сприйняття урбанізованого середовища.
2. Навколишнє середовище як джерело інформації.
3. Організація простору і поведінки.
4. Встановлення контактів в навколишньому середовищі.
5. Психологія активності людини на антропогенній території.
6. Фіксація особистого простору
7. Специфіка сусідських взаємовідносин
8. Регуляція сусідських контактів
9. Психологічна інтерпретація сигналів навколишнього середовища
10. Механізми соціального конструювання гендера.
11. Психологічні критерії якості життя.
12. Житлове середовище і витоки конфліктів.
13. Психологічна дистанція взаємодії
14. Психологічні компоненти безпеки в навколишньому середовищі.
15. Психологія довіри/недовіри в міжособистісних відносинах.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

1. Розкрити особливості сприймання навколишнього середовища людиною.
2. Охарактеризувати поняття емоційної ідентифікації з елементами навколишнього середовища.
3. Розкрити роль смислової наповненості навколишнього середовища для людини.
4. Розкрити сутність екологічного підходу у моделі Д. Гібсона.
5. Розкрийте зміст поняття «екологічна валідність».
6. Охарактеризувати основні підходи до визначення поняття «стать».
7. Охарактеризувати основні підходи до визначення поняття «гендер».
8. Проаналізувати основні гендерні психологічні дослідження.
9. Охарактеризувати основні підходи до визначення поняття «фемінність»
10. Охарактеризувати основні підходи до визначення поняття «маскулінність».
11. Розкрити теоретичні моделі вивчення стресів.
12. Охарактеризувати стадії стресу за Г.Сельє.
13. Розкрийте зміст поняття «просторова зона».
14. Проаналізуйте основні типи просторових зон.
15. Охарактеризуйте явище територіальності.
16. Охарактеризуйте основні підходи до територіального структурування простору.
17. Розкрийте зміст поняття «психологічний простір».
18. Порівняти складові активності людини на природних і антропогенних територіях.
19. Проаналізувати поняття «особистий простір».
20. Проаналізуйте основні засоби обробки невербальної інформації.
21. Охарактеризуйте нюх як засіб обробки невербальної інформації.
22. Охарактеризуйте теорію запаху Бека та Майлса.
23. Охарактеризуйте теорію запаху Дж. Еймюра .
24. Охарактеризуйте теорію запаху Р. Райт.
25. Порівняйте теорії запаху. Виділіть спільні та відмінні положення.
26. Охарактеризувати значення нюху в сприйманні оточуючого середовища.
27. Охарактеризувати специфіку психологічного розуміння навколишнього середовища.
28. Визначити та охарактеризувати види навколишнього середовища.
29. Проаналізувати та порівняти підходи до класифікації видів середовища Г.М. Андрєєвої, Т.М. Дрідзе.
30. Розкрити зміст поняття «просторова поведінка».
31. Охарактеризувати типи просторових зон за Е. Холлом.
32. Розкрити зміст феномену психологічного простору.
33. Охарактеризувати класифікацію типів територій І. Альтмана.
34. Виділити психологічні особливості соціальної взаємодії в середовищі проживання людини.
35. Навести типологію приватності А. Вестіна.
36. Розкрити зміст поняття «краудінг».
37. Охарактеризувати вплив краудінга на стан і поведінку людини.
38. Розкрити зміст понять «житлове середовище», «житло».
39. Проаналізувати підхід Г.А. Ковальова до аналізу освітнього середовища:

- фізичне оточення, людські чинники, програма навчання.
40. Охарактеризувати специфіку сусідських взаємовідносин.
 41. Охарактеризувати психологічні особливості сусідських взаємовідносин.
 42. Навести типологію сусідства. Регуляція сусідських контактів.
 43. Охарактеризувати поняття «якість життя».
 44. Проаналізувати концепцію якості життя.
 45. Визначити психологічні критерії якості життя.
 46. Проаналізувати психологічний потенціал населення.
 47. Виділити критерії оцінки соціального самопочуття.
 48. Схарактеризувати систему психологічних показників якості життя.
 49. Охарактеризувати поняття «екологічна свідомість»
 50. Порівняти зміст понять «простір» та «середовище».